

Polski Instytut Spraw Międzynarodowych
Biuro Analiz

BIULETYN

nr 53 (241) • 2 grudnia 2004 r. • © PIISM

nr egz. PISM 3.20

Redakcja: Krzysztof Balon, Sławomir Dębski (redaktor naczelny), Dorota Dołęgowska (redaktor techniczny), Adam Eberhardt, Beata Górka-Winter, Maciej Krzysztofowicz, Urszula Kurczewska, Grażyna Nowocień-Mach (redaktor tekstu), Emil Pietras (sekretarz Redakcji)

Proliferation Security Initiative – inicjatywa Stanów Zjednoczonych na rzecz nierozprzestrzeniania broni masowego rażenia

Edyta Posel-Częścik

Proliferacja broni masowego rażenia powszechnie uważana jest za jedno z największych zagrożeń dla międzynarodowego bezpieczeństwa. Proliferation Security Initiative, która skupia już ponad 60 państw, próbuje uniemożliwić nielegalny przewóz tej broni i środków jej przenoszenia, poprzez zatrzymywanie i przeszukiwanie podejrzanych statków morskich i powietrznych. Skuteczność inicjatywy zależy od rozstrzygnięcia dylematów prawnych, politycznych i technicznych związanych z tymi działaniami.

Zmiana natury zagrożenia atakiem z użyciem broni masowego rażenia (BMR), jaka zaszła po upadku systemu dwublokowego sprawiła, iż istniejące dotychczas reżimy międzynarodowe mające na celu zahamowanie proliferacji BMR stały się niewystarczające, szczególnie po zamachach z 11 września 2001 r., gdy uzmysłowiono sobie, jak groźne może być użycie tej broni przez terrorystów. Wiąże się z tym wiele przedsięwzięć międzynarodowych, m.in. w ramach G8 i Unii Europejskiej. Inicjatywa USA na rzecz nierozprzestrzeniania broni masowego rażenia (*Proliferation Security Initiative – PSI*), ogłoszona podczas wizyty prezydenta Busha w Krakowie 31 maja 2003 r., jest jednym z tych przedsięwzięć. Z jednej strony można postrzegać ją jako próbę objęcia przywództwa w tej dziedzinie, z drugiej – jako element realizacji narodowej strategii bezpieczeństwa Stanów Zjednoczonych. Głosi ona, iż największe zagrożenie dla narodu amerykańskiego „leży na skrzyżowaniu radykalizmu z BMR”¹. Podobne stwierdzenia zawarto w przyjętej na jej podstawie Strategii zwalczania broni masowego rażenia z grudnia 2002 r. (*National Strategy to Combat Weapons of Mass Destruction*), zakładającej trzy rodzaje działań: zwalczanie użycia BMR przez podmioty posiadające ją nielegalnie (środki wojskowe); nieprolifrację dzięki szerokiej współpracy międzynarodowej (między innymi PSI) oraz neutralizację skutków potencjalnego użycia BMR na terytorium USA i poza nim.

¹ Zob. E. Posel-Częścik, *Strategie bezpieczeństwa Unii Europejskiej, Stanów Zjednoczonych i Polski*, „Biuletyn” (PISM), nr 49 (237) z 4 listopada 2004 r.

Podstawy PSI określone zostały w Oświadczeniu w sprawie Zasad Przechwytywania (*Statement of Interdiction Principles*), wydanym we wrześniu 2003 r. przez 11 państw uczestniczących w tej inicjatywie: Australię, Francję, Hiszpanię, Holandię, Japonię, Niemcy, Polskę, Portugalię, USA, Wielką Brytanię i Włochy. Zgodnie z Oświadczeniem celem inicjatywy jest powstrzymanie transportu i transferu BMR, środków jej przenoszenia oraz związanych z nią materiałów, do oraz z państw i podmiotów niepaństwowych dokonujących proliferacji. Jako dokonywanie proliferacji rozumie się wszelkie wysiłki skierowane na wytworzenie bądź nabycie w inny sposób BMR oraz środków jej przenoszenia, lub dokonywanie transferu (sprzedawanie, ułatwianie dostępu) BMR, systemów jej przenoszenia, bądź materiałów pochodnych.

Inicjatywa nie tworzy nowych instrumentów prawnych; zawiera polityczne zobowiązanie uczestników do współdziałania z wykorzystaniem istniejących instytucji międzynarodowych i krajowych. Celem PSI jest nawiązanie współpracy ze wszystkimi państwami, których statki, bandera, porty, wody terytorialne, przestrzeń powietrzna oraz ład mogłyby być użyte do proliferacji. Chodzi przede wszystkim o to, by dotychczasową współpracę *ad hoc* w tej dziedzinie zastąpić stałą koordynacją działań. Uczestnicy PSI zobowiązują się przede wszystkim do:

- przyjęcia sprawnych procedur szybkiej wymiany informacji o podejrzanych działaniach związanych z proliferacją BMR; ochrony informacji niejawnych przekazanych przez inne państwa w ramach PSI; przeznaczenia odpowiednich zasobów na potrzeby operacji przeciw podmiotom łamiącym zakaz proliferacji BMR; maksymalizacji koordynacji między uczestnikami takich operacji i działań;
- dokonywania przeglądu funkcjonowania i do wzmacniania krajowych organów ochrony prawa służących nieproliferaacji oraz, w razie potrzeby, działania na rzecz wzmacniania prawa i instytucji międzynarodowych;
- nietransportowania i nieudzielania pomocy w transporcie ładunków BMR, środków jej przenoszenia i pochodnych materiałów, do oraz z państw i podmiotów niepaństwowych dokonujących proliferacji, także niezezwalania na takie działania żadnej osobie będącej pod jurysdykcją państwa uczestniczącego;
- podejmowania, z własnej inicjatywy bądź na wniosek innego państwa, wystosowany w dobrej wierze, działań zmierzających do uzyskania pozwolenia na wejście na pokład i przeszukania każdego statku płynącego pod ich banderą, zarówno na ich wodach wewnętrznych i terytorialnych, jak i na wodach międzynarodowych, co do którego istnieje uzasadnione podejrzenie o transportowanie ładunków BMR, oraz przejmowania takiego ładunku po identyfikacji;
- poważnego rozważenia udzielenia zgody na przeszukiwanie w uzasadnionych okolicznościach statków płynących pod ich własną banderą przez inne państwa i, w razie potrzeby, na przejmowanie ładunków BMR;
- zatrzymywania, przeszukiwania i przejmowania ładunków BMR na własnych wodach wewnętrznych i terytorialnych oraz w strefach przyległych, gdy istnieje uzasadnione podejrzenie, że dany statek przewozi ten ładunek do lub z podmiotu dokonującego proliferacji, a także do egzekwowania wymogów, jakie muszą spełnić statki wpływające do ich portów, na ich wody wewnętrzne i terytorialne, lub wypływające z nich (np. umożliwienie przeszukania);
- podejmowania podobnych działań w stosunku do statków powietrznych, tj. nakaz lądowania podejrzanych statków powietrznych przelatujących

w przestrzeni powietrznej danego państwa i odmowa prawa przelotu dla takich statków;

- oraz, jeśli wiadomo jest, że ich własne porty, lotniska lub inne instalacje używane są jako punkty przeladunkowe BMR, do dokonywania inspekcji i konfiskaty na podejrzanych okrętach, statkach powietrznych i innych środkach transportu.

PSI zorganizowana jest na zasadzie „koalicji chętnych”; każde państwo uczestniczące realizuje jej cele w zależności od swoich możliwości i zgodnie z własną oceną sytuacji. Inicjatywa zyskuje dzięki temu dużą elastyczność, może jednak ucierpieć spójność jej działań. Część przystępujących państw, między innymi Federacja Rosyjska, czyni zastrzeżenia, iż uczestniczyć będzie w działaniach PSI tak długo, jak długo będą one zgodne z prawem międzynarodowym. Kwestia zatrzymywania i przeszukiwania obcych statków jest bowiem tematem wrażliwym, a prawo międzynarodowe, w szczególności Konwencja o prawie morza, zezwala na to w ściśle określonych przypadkach. Jeśli statek podejrzany o przewóz BMR płynąłby pod banderą państwa, które nie życzy sobie współpracy, państwa uczestniczące nie mogłyby działać, gdyż najprawdopodobniej byłoby to odebrane jako akt wrogi. Zapobieżeniu takiej sytuacji służą dwustronne porozumienia o zatrzymywaniu i przeszukiwaniu statków. Do najważniejszych zaliczyć trzeba umowy Stanów Zjednoczonych z państwami, pod których banderą pływa najwięcej statków: Liberią i Panamą oraz z Wyspami Marshalla. Trudno jednak oczekiwać, iż na zawarcie takich umów zgodzą się Korea Północna czy Iran, główne przedmioty „troski” Stanów Zjednoczonych w kontekście BMR. Negatywny wpływ na skuteczność PSI mieć może także nieuczestniczenie w niej Chin oraz wielu innych państw kontrolujących ważne akweny, np. Indonezji i Malezji. Część krajów tłumaczy swą niechęć do PSI zarówno wymienionymi względami prawnymi, jak i politycznymi. Uważają, że inicjatywa może dać USA status „globalnego policjanta na morzach”; niepokoi je ponadto niejednoznaczność określenia, które podmioty stanowią obiekt szczególnego zainteresowania członków inicjatywy. Niepokój ten wzmaga niejednoznaczne stanowisko samych Stanów Zjednoczonych, które w różny sposób odnoszą się do poszczególnych państw nielegalnie dążących do posiadania BMR (np. Iran, KRLD i Syria traktowane są o wiele ostrzej niż Indie, Pakistan i Izrael). Analizując potencjalną skuteczność PSI, należy także zwrócić uwagę na ograniczone możliwości techniczne uczestników związane ze sprzętem pomocnym w wykrywaniu BMR i środków jej przenoszenia. Przewożone urządzenia mogą być bowiem niewielkie, a poszczególne transporty mogą zawierać pojedyncze ich komponenty, trudne zarówno do wykrycia, jak i do jednoznacznego zakwalifikowania.

Pomimo wskazanych niedoskonałości PSI ma szansę na odegranie ważnej roli w działaniach na rzecz nieprolifracji. W inicjatywie tej uczestniczy już ponad 60 państw i do listopada 2004 r. odbyło się aż 13 ćwiczeń operacyjnych, w tym jedno w Polsce. RP jako jedno z państw założycielskich PSI była również gospodarzem spotkania informacyjnego państw Europy Środkowej i Wschodniej dotyczącego inicjatywy.

W długim okresie skuteczność inicjatywy zależy m.in. od zgodności działań uczestników z prawem międzynarodowym, co przełamać może rezerwę innych państw. PSI musi też iść w parze z innymi przedsięwzięciami kontroli zbrojeń w zakresie BMR, przede wszystkim wzmacnianiem międzynarodowych reżimów kontroli, a tu wiele do zrobienia mają sami Amerykanie – ich niechętna postawa może przekreślić szanse współdziałania np. z Chinami. Istotną rolę mogą ponadto odegrać zacieśnienie współpracy wywiadowczej oraz kooperacja w dziedzinie technologii służących wykrywaniu ładunków BMR.

OGŁOSZENIA

PROBLEM REPARACJI, ODSZKODOWAŃ I ŚWIADCZEŃ W STOSUNKACH POLSKO-NIEMIECKICH 1944-2004

Tom I: STUDIA

Pod redakcją naukową Witolda M. Góralskiego

Warszawa 2004, 428 s., ISBN 83-89607-30-1

SPIS TREŚCI

<i>Z myślą o wspólnej przyszłości – wspólny tekst Ministrów Spraw Zagranicznych RP</i>	1
<i>Od redaktora naukowego</i>	5
Adam Eberhardt, Mateusz Gniazdowski, Tytus Jaskułowski, Maciej Krzysztofowicz <i>Szkody wyrządzone Polsce podczas II wojny światowej przez agresora niemieckiego. Historia dociekań i szacunków</i>	11
Wojciech Kowalski <i>Problem szacunku szkód w zakresie polskiego dziedzictwa kulturowego wyrządzonych Polsce podczas II wojny światowej przez agresora niemieckiego</i>	55
Mariusz Muszyński <i>Prawnomiędzynarodowe podstawy niemieckich zobowiązań reparacyjnych na rzecz zwycięskiej koalicji ze szczególnym uwzględnieniem Polski</i>	81
Jan Sandorski <i>Zrzeczenie się w 1953 r. przez Polskę reparacji wobec Niemiec w świetle prawa międzynarodowego</i>	123
Janusz Dołęga, Łukasz Kulesa, Rafał Tarnogórski <i>Wykonanie przez ZSRR postanowień reparacyjnych Umowy Poczdamskiej wobec Polski</i>	157
Witold M. Góralski <i>Podstawy prawne, przedmiot i program przewłaszczenia własności niemieckiej na Ziemiach Zachodnich i Północnych na podstawie i w ramach Umowy Poczdamskiej</i>	189
Wojciech Kowalski <i>Restytucja i naprawianie szkód w zakresie polskiego dziedzictwa kulturowego. Regulacje prawne i działania władz polskich</i>	239
Dominik Soltysiak <i>Podstawy prawne i implementacja odszkodowań niemieckich dla polskich ofiar eksperymentów pseudomedycznych w latach 1945-1989</i>	269
Jan Barcz <i>Sukcesja w dziedzinie ubezpieczenia społecznego w stosunkach polsko-niemieckich po II wojnie światowej</i>	295
Jerzy Sulek <i>Niemiecka pomoc humanitarna i finansowa w latach 1991-2004 dla poszkodowanych przez III Rzeszę w Polsce. Problemy polityczne i prawne</i>	337
Jerzy Sulek <i>Świadczenia finansowe dla byłych robotników niewolniczych i przymusowych III Rzeszy oraz innych ofiar nazizmu. Bilans wypłat w Polsce z lat 1999-2004</i>	379

Sprzedaż i prenumerata w Instytucie
oraz w wybranych księgarniach (www.pism.pl/ksiazki-ksiegarnie.html)